

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSLEHTI 3 / 2004

Toimittaja Jyrki Vesikansa. Puh. 09-777 3074, sähköposti jyrki.vesikansa@kolumbus.fi.
Os. Väinölänkatu 13 F 47, 00610 Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy.

Vaiettiinko kaikesta?

■ Historian ystävää on tänä vuonna hemmoteltu. **J.L. Runebergin** ja **Albert Edelfeltin** juhlavuotta on vietetty näyttävästi. Historian Ystävien Liiton ja Kansallisarkiston tilaisuus **Nikolai Bobrikovin** murhan satavuotispäivänä keräsi täpötäyden salin. Uusia historiateoksia julkistetaan vähän väliä. Ennen muuta on muisteltu jatkosodan torjuntavoittoa 60 vuotta sitten.

Ei siis pitäisi narista toisarvoisuuksista. Uskallan kuitenkin protestoida väitteitä siitä, miten monista asioista Suomessa vaiettiin takavuosina. Kustantajat kaiuttavat paljastuksia markkinointimeissä, mutta monet kirjoittajatkin ovat

yhtyneet kertosäkeeseen – osa heistä kai tosissaan. Joku muistaa vain sen, mitä on itse kokenut. Kouluopetuksen ja omien muistikuvien väliin saattaa ainakin jäädä musta aukko.

Esimerkiksi sotiemme taisteluita julkaistiin olennaiset tiedot jo 1950-luvulla **Harald Öhqvistin**, **Wolf H. Halstin** ja **K.L. Oeschin**, miksei myös **Lauri Jäntin** teoksissa. ”Virallinen” jatkosodan historiikin ilmestyi, samoin kolmiosainen teos suojeluskunnista. Kuvaa täydensivät 1970-luvun alussa mm. **Paavo Talvelan** päiväkirja sekä **Sampo Ahton** paljastus Lapin sodan syttymisestä. Sen jälkeen on julkaistu mm. runsaasti joukko-osastojen historiikkeja.

Uudet teokset täydentävät toki

kokonaiskuvaa ja aina voi jossitella. Sotatapahtumien suuret linjat eivät ole kuitenkaan aikoihin muuttuneet. Lottahistoriikin tehtiin kertaalleen jo 1960-luvulla.

Poliittisella puolella juututtiin kylläkin kauan sotasyllisyyssytun puolustuksen poteroihin. Silti ajopuun upottaminen alkoi jo 1950-luvun lopulla. Sitä tosin tehtiin yhä uudelleen – ja saatetaan yrittää vastakin. Talvisodasta sen sijaan **Max Jakobson**, **Juho Niukkanen** ja **Väinö Tanner** antoivat hyvän kuvan jo 1950-luvulla.

Täydentävää tutkimusta mm. kotirintaman oloista tarvitaan yhä ja tietenkin jokainen sukupolvi kirjoittaa koko historian aina uudelleen. Uusien tulkintojen väkisin pusertamisesta ei saisi kuitenkaan tulla urheilulajia. Ainakin väitteitä vaikenemisesta kannattaa varoa. Jo **Pentti Renvall** varoitti *argumentum ex silentium* -päätelystä.

JYRKI VESIKANSA

VUOSIJUHLA JÄLLEEN PE 10.12.

■ **Historian Ystävien Liiton vuosijuhla** on perinteen mukaisesti G.Z. Yrjö-Koskisen syntymäpäivänä **perjantaina 10. joulukuuta 2004 kello 19** Helsingin Suomalaisella Klubilla, Kansakoulukuja 3, V kerros. Ohjelmassa mm. esitelmä sekä hinnaltaan edullinen illallinen. Tarkemmat tiedot varmistuvat marraskuun alussa ja ne kerrotaan liiton [www-sivuilla](http://www.sivuilla) (www.pro.tsu.fi/hyl).
Ilmoittautumiset liiton sihteerille Julia Burmanille mieluiten 10.11.–1.12 välisenä aikana ke klo 16-17 ja to klo 10-12 (puh. 09-222 69 351) tai sähköpostilla shs@histseura.fi. Mukaan mahtuu 70 ensinnä ilmoittautunutta. *Tervetuloa aina tunnelmalliseen tilaisuuteen!*

MUITA TAPAHTUMIA

- **Ke 13.10. klo 18.00** toim. **Hannu Taanila** puhuttaa **Aulikki Oksasta** teoksesta *Piispa Henrikin sormi ja muita katkelmia*. Työväenliikkeen kirjasto, Paasivuorenkatu 5 B, Helsinki. Järj. Työväenliikkeen puhujaseura.
- **To 21.10. klo 18.15** prof. **Jukka Korpela**: *Historiaa kirjallisten lähteiden ulottumattomissa: näkökulmia Itä-Suomen keskiaikaan*. Tieteiden talo, sali 505, Kirkkokatu 6, Helsinki. Järj. Keskiajan tutkimuksen seura Glossa.
- **Ma 25.10. klo 18.00** Suomen Historiallisen Seuran (SHS) esitelmäsarjassa *Kasvatuksen historia* dos. **Esko Laine** ja prof. **Irma Sulkunen**: *Kasvatus kansallisuuteen*. Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki.
- **To-su 28.-31.10. Kirjamessut** Helsingin Messukeskuksessa (www.finnexpo.fi).
- **Ma 1.11. klo 18.15** teol. tri **Erik Sidenvall** (Lund): *John Henry Newman and Protestant Britain 1845-90*. Säätöyhtiön talo, Snellmaninkatu 9-11, Helsinki. Järj. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- **Ke 24.11. klo 18.00** prof. **Seppo Hentilä** ja **Hannu Taanila**: *Harppi-Saksan haarukassa*. Työväenliikkeen kirjasto, Paasivuorenkatu 5 B, Hki, vrt. ed.
- **Ma 29.11. klo 18.00** prof. **Anja Heikkinen** ja dos. **Kari Teräs**: *Kasvatus ammattiin* SHS:n em. sarjassa. Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki.
- **Ti 7.12. klo 18.15** fil. tri **Heidi Tuorila-Kahanpää**: *Edith Stein Euroopan suojeluspyhimys*. Säätöyhtiön talo. Järj. Suomalainen Kirkkohist. Seura.
- **Ke 8.12. klo 18.00** prof. **Juhani Suomi** ja **Hannu Taanila**: *Urho Kekkonen*. Työväenliikkeen kirjasto, Paasivuorenkatu 5 B, Hki, vrt. ed.

Sankari vai terroristi?

■ Historian Ystävien Liiton ja Kansallisarkiston tilaisuus 16.6. 2004 osoitti, että suomalaisten näkemykset **Nikolai Bobrikovin** murhasta ovat yhä yhtä jakaantuneita kuin sata vuotta aiemmin. Silloin **J.K. Paasikivi** kirjoitti *Uuteen Suomettareen* tiukan pääkirjoituksen otsikolla Murha, kun taas perustuslailliset palvoivat **Eugen Schau-**
manin tekoa etenkin olojen väliaikaisesti vapauduttua.

Tilaisuuden alustajat, professorit **Tuomo Polvinen** ja **Pertti Luntinen** painottivat kenraalikuvernöörin aikeiden ja toimintatavan jyrkkyyttä. Hän esitti itse päämääräkseen suomalaisten tekemisen hyviksi venäläisiksi. Seuraajalle annettu ohje toimia joustavammin kertoi Polvisen mielestä Schau-
manin teon vaikutuksesta. Luntisen mukaan Bobrikovin murhasta alkoi Suomen vapaustaistelu.

Sen sijaan prof. **Matti Klingen** mukaan **Nikolai II:n** kausi oli Suo-

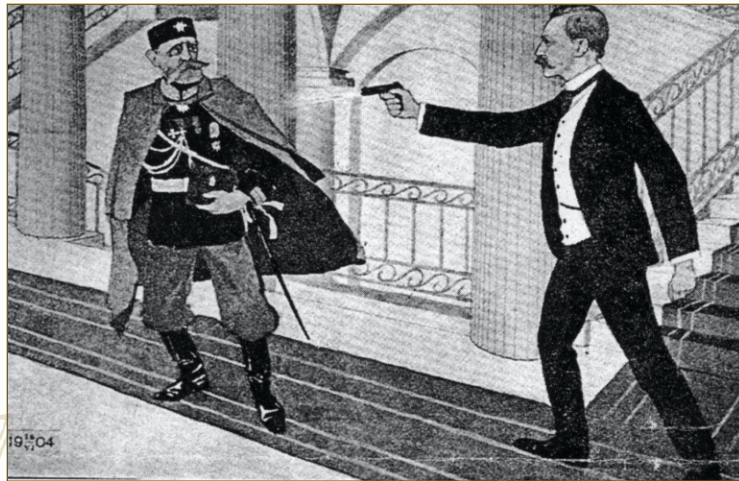
men sivistyksen ja talouden kulta-aikaa. Klinge varoitti arvioimasta tapahtumia itsenäisyyspäivän 6.12.1917 kurkistusaukosta. Esim. lehtien lakkauttamisia Bobrikovin kaudella ei tullut dramatisoida, sillä tilalle perustettiin pian uusia. Maasta karkotetut siirtyivät ehkä vuodeksi ulkomaille hyviin hotelleihin. Oli myös huomattava suurvallan strategiset intressit.

Luntinen viittasi myös Schaudmanin henkilökohtaisiin ongelmiin, kuten huonokuuloisuuteen ja onnettomaan ihastumiseen **Elin Borgströmiin**. Vaikeudet saattoivat vaikuttaa haluun uhrata henkensä runebergiläisesti koetulle isänmaalle. Ensin tarvittiin kuitenkin poliittinen motiivi.

Valtiovalta otti merkkipäivään kantaa varovaisesti. Pääministeri **Matti Vanhanen** sanoi julkisuudessa, ettei terroritekoa tule juh-

lia. 1930-luvulla Senaatin porraskäytävään kiinnitettiin sen sijaan teon muistolaatta. (JVe)

Oliko Eugen Schauman sankari vai terroristi?

Historian ystävään kesäretki suuntautui suopeassa alkukesän säässä Pohjois-Ranskaan, jonka alangot matkailija usein ohittaa nopeasti. Kuitenkin täällä ovat Ranskan komeimmat goottilaiset katedraalit, joille ehkä vain Kölnin Dom vetää vertoja. Matkalla tutustuttiin myös 1900-luvun historiaan käymällä niin Compiègnen kahden aselevon junavaunussa kuin Normandian maihinnousurannikolla.

Dos. **Tuomas M.S. Lehtonen** perehdytti retkeläiset niin täydessä bussissa kuin eri kohteissa asian-tuntevan rennosti keskiajan henkiin maailmaan ja yhteiskuntaan. Senlis'ssä oli roomalaisajankin jäänteitä. Monille tuntematon Lounin kaupunki tasangolta nousevalla vuorella on säilyttänyt vanhan asemakaavansa; sodassa pahoin tuhoutuneen Rouenin keskustakin on entisöity huolella. **Jeanne d'Arcin** polttoroviota ei ole tosin pystytetty uudelleen.

Pääkohteina olivat siis suuret katedraalit – Reims, Amiens, Chartes ja muut. **Kaari Utrio** tosin huokaili, että gotiikan koreuteen verrattuna nähdyt roomanisat kirkot olivat pyörökaarisissa jyrkyydessään jotenkin rehellisempiä. Vaikutuksen katedraalien huimat holvit joka tapauksessa taas kerran tekivät.

Kiintoisan näkökulman keskiaikaan avasi Bayeux'n puoli metriä korkea ja peräti 70 metriä pitkä kudonnainen, jossa ylistettiin nor-

KATEDRAALEJA

Tuomas Lehtonen opastaa Ranskanretkeläisiä.

mannien Englannin-valloitusta. Eräänlaisena sarjakuvana sinä kerrotaan, miten **Vilhelm Äpärästä** tuli **Vilhelm Valloittaja** ja Englannin nykyisenkin hallitsijasuvun perustaja. Hän oli taitava, paitsi sotapäällikkönä, myös propagandistina: kudonnaisessa todistellaan, miten perusteltua lupauksensa rikkooneen Englannin kansallisen hallitsijan kukistaminen oli.

Maailmansotien ratkaisupaikoilla

Compiègnen metsään ajatussa junavaunussa Saksa antautui syksyllä 1918. **Adolf Hitler** otti tietenkin Ranskan antautumisen vastaan samassa salonkivaunussa kesällä 1940. Perääntyvät saksalaiset veivät vaunun mukanaan ja tuhosivat sen 1945, mutta tilalle on tuotu saman vaunusarjan toinen kappale. Museon vaikuttavat stereo-valokuvat kertovat 90 vuotta sitten alkaneen maailmanpalon kauheuksista.

Normandiassa varoiteltiin maihinnousun 60-vuotismuiston viet-

Bobrikov arvio Haminaa oikein

Perinteisessä tilaisuudessa 21.4. esiteltiin vuoden 2004 historiategokilvassa kunniamaininnan saaneet. Heistä **Markus Hiekkasen** näkemyksiä esitellään Lahden historia-päivien kuvauksen yhteydessä.

Haminan kadettikoulusta **J.E.O. Screenin** kanssa kirjoittanut **Veli-Matti Syrjö** huomautti **Nikolai Bobrikovin** antaneen laitosta lakkauttaessaan (1903) siitä tarkkanäköisen kuvauksen. Kadeteista pyrittiin tuottamaan hyviä upseereita keisarin armeijaan, mutta koulun perusideologiana oli runegiläinen isänmaallisuus. Laitos oli Suomen säätyläisten ikkuna keisarikuntaan ja samalla venäläis-suomalaisien suhteiden ilmapuntari.

Koulu oli luonteeltaan yleissivistävä; keskeisiä olivat uudet kielet, matematiikka ja luonnontieteet.

Moni koulun kasvatti siirtyikin merkittäviin siviilitehtäviin. Käytännön sotataitoja ei juuri opetettu – ne oli omaksuttava joukko-osastopalveluksessa. Toki kaikkiaan 1607 kadetista peräti 211 yleni kenraalin arvoon.

Fennomaanit arvostelivat koulua ruotsinmielisyydestä. Sen kohdaloksi koitui kuitenkin yleinen venäläistämispoliittikka. Fredrikshamarien vaikutus jatkui Suomessa kauan – tunnettuina edustajina mm. **Carl Enckell**, **Rudolf Walden** sekä koulusta erotettu **C.G. Manerheim**.

”Puolivirallinen käsikassara”

WSOY:n historian kirjoittanut **Kai Häggman** korosti saaneensa tilaustyössä täyden vapauden. Suurkustantajan vaiheet ovat enemmän yleistä kulttuuri- ja poliittista historiaa kuin liiketalouden kehitystä.

Sotavuosina WSOY oli ulkopoliittikan puolivirallinen käsikassara. **Hitlerin Taisteluni** oli myyntimenestys, mutta myös **Erkki Palolammen Kollaa kestää**-teoksen saksannos vaikutti poliittisesti. Stalingradin katastrofin jälkeen WSOY tarkisti nopeasti suuntaansa.

Radikaaleina pidetyt pamfletit johtivat puolestaan 1970-luvun alussa yritykseen syrjäyttää toimitusjohtaja **Hannu Tarmio**, joka oli idealistinen liberaali. Häggman vähätteli ylipäänsä konservatiivien tuolloin näkemää uhkaa. Seurauksena oli joka tapauksessa raju, avoin valtataistelu, jonka konservatiivit hävisivät niukasti.

Yleisesti kiinnostavia vaiheita WSOY:ssä olivat myös **Vainö Linnan Tuntemattoman sotilaan** julkaiseminen sekä myöhemmin naiskirjailijoiden nousu. Kustantajan arkisto on Häggmanin mukaan kaikkiaan tutkijan aarreaitta. (JVe)

JA BUNKKEREITA

Onko gotiikka liian koreaa?

täijistä, mutta tilaa oli runsaasti. Suomalaiseen koukkaustaktiikkaan koulutettu hämmästeli, miten jenkit ja britit olivat kahlanneet murhaavassa tulella maihin ja sitten kivunneet ylös jyrkkiä rantatörmä. Erinomainen maihinnousumuseo Caenissa toki kertoi, miten valtava ilma- ja tuliylivoima liittoutuneilla oli. Ajelu Normandian mutkikkailta, muurien reunustamilla kujilla toisaalta antoi aavistaa ”pensassodan” vaikeudet.

Atlantin vallin bunkkerit eivät estäneet 1944 maihinnousua.

Antoisan matkan päätteeksi tutustuttiin keskiajan Pariisiin ja omatoimisesti Seinen kaupungin muihin kohteisiin. (JVe)

Normannit lähtevät kohti Englantia Bayeux'n kudonnaisessa.

Uskonpuhdistus keskeytti rakennustyöt

Jatkamme Labden talvisten historiapäivien selostamista.

■ Vuoden historiateoskilpailussa kunniamaininnan saanut dos. **Markus Hiekkänen** kertoi Lahdessa kesken jääneistä kirkkoista keskiajan Suomessa. Niinpä lähes kaikista Hämeen, Satakunnan ja Pohjanmaan keskiaikaisista kirkkoista puuttuvat tiiliholvit, vaikka tukirakenteet näkyvät yhä. Joistakin kirkkoista puuttuu asehuone, kun taas paikoin saatiin pystyyn vain kivisakasti.

Rakentamisen keskeytyminen saattoi johtua Venäjän-sodasta 1495–97 tai unioniriidoista 1500-luvun alussa. Pääsyyinä Hiekkänen piti kuitenkin **Kustaa Vaasan** kirkkopoliittikkaa, jolloin kirkkojen aarteen ryöstettiin ja seurakuntien tulovirrat tyrehdytettiin. Kirkon jääminen kesken merkitsi mm. sitä, että vain puisella välikatolla varustetut kirkot tuhoutuvat paloissa pahoin. Viimeksi Tyrvään kirkossa palovauriot olisivat Hiekkasen mukaan jääneet paljon toteutunutta pienemmiksi, jos voimat olisivat riittäneet tiiliholvaukseen.

Saarna tehokas massamedia

Saarna oli dos. **Jussi Hanskan** mukaan keskiajalla tehokas massamedia. Sanoman yhdenmukaisuutta varmistivat mallisaarnojen kokoelmat, joissa on säilynyt 150.000 saarna eri päiville. Jos suhteutetaan saarnojen kuulijamäärät väkilukuun, päädytään nykyoloihin verrattuna jopa sataan miljoonaan kuulijaan. Saarnoilla oli siis hyvä levikki.

Toisin kuin ennen väitettiin, keskiajalla saarnattiin enimmäkseen kansan kielellä. Suosituilla saarnaajilla oli kerralla ulkosalla hyvinkin suuria kuulijamääriä; kuuluvuutta voitiin parantaa rakentamalla puhujalle torni. Monissa Suomen kirkkoissa on ulkosaastruoleja, joista puhuttiin kesäisin kirkon eteen kokoontuneille joukoille. Suuria kuulijamääriä ei tosin Suomesta voinut löytyä. Vain yksi Suomessa syntynyt saarna – piispa **Hemmingin** – on säilynyt.

Saarnakokoelmista on turha etsiä koristeellisia miniatyyrimaalausauksia. Pergamentti oli kallista ja se ehdettiin täyden tekstiä; yhteen saarnakokoelmaan tarvittiin 40 lampaan nahat. Omat muistiinpanonsa papit tekivät varmaan rihvelitauluille, joten suomen- tai ruotsin kielisiä saarnatekstejä ei ole säilynyt lainkaan.

Saarnatekstit olivat keskiajalla samoja, joita käytettiin Suomen kirkossa äskeiseen (muutenkin tuhoisaan) liturgiauudistukseen saakka. Yhtenäisen sanoman toistolla iskostettiin kristillinen etiikka ihmisten mieliin.

Pyhimys oli lähellä

Pyhimyskultit syntyivät dos. **Tuomas Heikkilän** mukaan osittain siksi, että näkymätön Jumala tuntui kaukaiselta ja kolminaisuusoppi oli vaikea ymmärtää. Pyhimykset olivat lähempänä. Siitä, korvasivatko pyhimykset antiikin monijumalaisuuden, kiistellään. Kirkko korosti, ettei pyhimys itse tehnyt ihmeitä, vaan Jumala toimi hänen kauttaan. Pyhimyskultit elivät kuitenkin omaa elämäänsä saaden jumalallisen palveluksen piirteitä.

Ensimmäiset pyhimykset olivat enkeleitä ja marttyyrejä, sitten uskon levittäjiä. Paikallisia pyhimyksiä nimettiin spontaanisti, kunnes kirkko tiukensi otettaan. Oikeus pyhimyksen nimeämiseen monopolisoitiin ensin piispoille ja 1234 paaville. Kuitenkin nykyaikaan asti on liikehditty pyhimyksen nimeämiseksi; **Aiti Teresa** onkin jo julistettu autuaaksi. Pyhimyksistä oli lähes rajaton kysyntä, mutta pyhyiden ja mm. ihmetekojen todistelu sai yhä juridisempia muotoja.

Pyhimyksen ja hänen jäänteidensä ohella pyhää oli kaikki, mihin hän oli koskenut. Jokaisessa alttarissa oli oltava ainakin yksi pyhäinjäännös. Parhailaan kiistellään **Pyhän Henrikin** väitetyistä kallosta, jota 1930-luvulla tutkittiin patologisesti. Tällöin sen arvioitiin kuuluneen noin 170 cm pitkälle, 50-vuotiaalle miehelle, joka ei ollut suomalainen. Hänen aivonsa olivat melko pienet ja henkiset kyvytkin siten vähäiset. Arvio heijasti tietenkin omaa aikaansa.

Yksilöllisyys syntyy

Dos. **Virpi Mäkisen** mukaan aiemmin katsottiin, että yksilöllisyys ”keksittiin” vasta 1600-luvulla. Kuitenkin perusta näkemykselle ihmisestä tahtovana subjektina luotiin jo 1200- ja 1300-luvuilla. Tällöin **Johannes Duns Scotus** ja muut uudistajat erkaantuivat **Aristoteleen** filosofiasta sekä keskiajan kollektiivisesta ajattelusta. He korostivat yksilöllistä tahtoa, jonka vaikutuksesta ihminen saattoi toimia myös järjettömästi.

Kyösti Toivonen harmitteli sitä, että jokainen Markus Hiekkasen vierailu merkitsee Hollolan kirkon nuorentamista.

Individualismin synty sydänkeskiajalla nosti esiin luonnolliset ihmisoikeudet – ensinnä jokaisen oikeuden omaan elämään. Niinpä kuolemantuomilla oli oikeus pata, kunhan hän ei tällöin vahingoittanut muita. Myös oikeudesta omaisuuteen keskusteltiin.

Fil. tri **Marko Lambergin** mukaan suomalaisuudesta keskiajan Ruotsin valtakunnassa on vähän suoranaisia lähdetietoja. Vastenasta Naantaliin lähetetyt munkit toki hämmästyivät kohdattuaan outoa kieltä puhuneita ihmisiä. Ruotsin kaupunkien raatien pöytäkirjoihin merkittiin toisinaan suomalaisia siirtolaisia – joskus jopa porvareina.

Maininnat tapoista ja muista rikoksista kertoivat toisaalta monien siirtolaisten syrjäytymisestä uudella asuinseudullaan. On kuitenkin vaikea sanoa, olivatko suomalaiset ”ylidustettuina” kielteisissä ilmiöissä. Juridisesti he olivat valtakunnassa tasa-arvoisia ruotsalaisten kanssa, kun jo Baltiassa oli eri normit saksalaisille ja maarahvaalle. Todellinen integroituminen vaihteli Ruotsissakin; pääosa siirtolaisista oli yhteiskunnan alinta kerrosta.

Kirkkojen juhlat toistuvat

Keskiaikaa käsittelevät Lahdessa myös teol. maist. **Ritva Palmén**, prof. **Olle Ferm** (Tukholma) ja fil. maist. **Derek Fewster**. Teemaan liittyi retki Hollolan keskiaikaiseen kirkkoon. Opas **Kyösti Toivonen** huokaili, että joka kerran Markus Hiekkasen vieraillessa kirkossa se nuorentuu. Kun 1980-luvulla vietettiin kirkon 500-vuotisjuhlaa, näyttää sama tilaisuus toistuvan vuonna 2010. (JVe)